

บทที่ 2

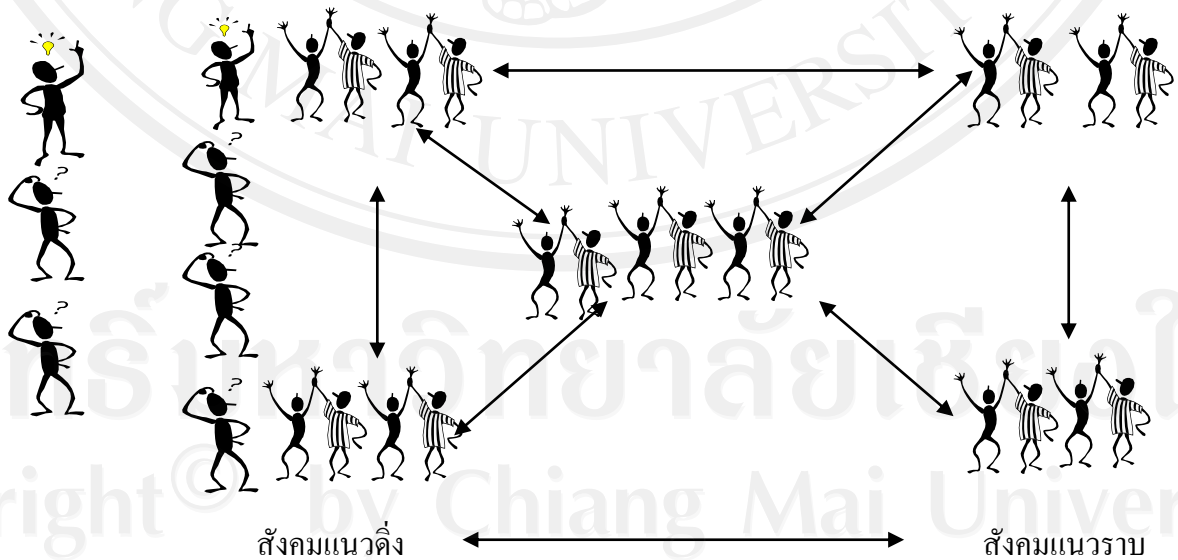
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกร โป่งน้ำร้อนที่ได้รับรางวัลสถาบันเกษตรกรดีเด่นแห่งชาติปี 2552 อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่” ผู้วิจัยได้รวบรวมทฤษฎีแนวคิด และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์ และเป็นแนวทางในการศึกษาดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มเข้มแข็ง
2. แนวคิดการรวมกลุ่มและปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่ม
3. การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่ม
4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มเข้มแข็ง

ประเวศ (ใน เลขานุการสภาสถาบันราชภัฏ, บรรณาธิการ. 2542: 107-120) ได้กล่าวถึงโครงสร้างทางสังคมว่าสังคมประกอบด้วยคนจำนวนมาก แต่สังคมไม่ว่าจะประกอบด้วยคนแต่ละคน สังคมต้องมีโครงสร้างเหมือนกับทุกสรรพสิ่งต้องมีโครงสร้างจึงจะดำรงอยู่ได้ โครงสร้างทางสังคมเป็นเครื่องกำหนดคุณสมบัติของสังคม เช่น สังคมแนวราบกับสังคมแนวตั้งมีคุณสมบัติต่างกัน จากภาพนี้

ภาพที่ 1 เปรียบเทียบสังคมแนวตั้งกับสังคมแนวราบ

สังคมแนวดิ่งเป็นสังคมที่เน้นว่าใครขึ้นกับใคร ใครขึ้นกับใครต่อกันขึ้นไปตามแนวดิ่งเป็นความสัมพันธ์แบบรวมศูนย์ หรือแบบใช้อำนาจเผด็จการ เช่นระบบราชการ ส่วนสังคมแนวราบเน้นความร่วมมือหรือการมีส่วนร่วมของคนทั้งหมดอย่างเสมอภาค เช่นระบบกลุ่มเข้มแข็ง

1. ความหมายของกลุ่มเข้มแข็ง คือ กลุ่มที่มีโครงสร้างความสัมพันธ์แบบแนวราบที่มีการรวมกลุ่มร่วมคิด ร่วมเรียนรู้ ร่วมปฏิบัติ ร่วมแก้ปัญหาและร่วมรับผลประโยชน์ ความสัมพันธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเอื้ออาทรต่อกัน รักและเคารพในศักดิ์ศรีซึ่งกันและกัน ทุกคนมีความเท่าเทียมกันและมีการจัดการให้บรรลุจุดมุ่งหมายเดียวกัน การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กลุ่มจึงเป็นการเสริมสร้างโครงสร้างกลุ่มให้เข้มแข็ง อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างโครงสร้างภาคประชาชนเข้มแข็งด้วย

2. ลักษณะของกลุ่มเข้มแข็ง คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตเศรษฐกิจได้กำหนดคักษณะกลุ่มเข้มแข็งไว้ดังนี้ (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและส่งเสริมสภาพัฒนาการ 2542: 5)

1) สมาชิกมีความเชื่อมั่นว่าตนเองและคนในชุมชนสามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเองได้

2) สมาชิกในชุมชนรักที่จะพึ่งตนเอง มีความเอื้ออาทร รักห่วงใยกัน และพร้อมที่จะจัดการกับปัญหาของตนเองและชุมชนร่วมกัน

3) สมาชิกกลุ่มเลือกผู้นำชุมชน ผู้นำการเปลี่ยนแปลง และผู้แทนกลุ่มด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

4) มีการตัดสินใจและทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง จนเป็นวิถีชีวิตของกลุ่ม โดยมีผู้นำกลุ่มร่วมผลักดันอย่างแข็งขัน

5) สมาชิกมีส่วนร่วมประเมินสภาพปัญหาของชุมชน ร่วมกำหนดอนาคตของกลุ่ม ร่วมคิดตัดสินใจ ดำเนินการงานติดตามและประเมินผลการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาของกลุ่ม

6) สมาชิกเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองและกลุ่ม จากการเข้าร่วมเวทีชาวบ้านและการทำงานร่วมกัน

7) มีแผนของกลุ่มในการพัฒนาทุกด้าน โดยมุ่งพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกกลุ่มทุกคน และหวังผลการพัฒนาที่ยั่งยืน

8) การพึ่งภายนอกเป็นการพึ่งเพื่อให้กลุ่มสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

9) มีเครือข่ายความร่วมมือกับกลุ่มอื่น หรือกับหมู่บ้านอื่น ท้องถิ่นหน่วยงาน และ บุคคลต่างๆ ในลักษณะความสัมพันธ์แบบเพื่อนแท้

โดยสรุปกลุ่มเข้มแข็งก็คือ กลุ่มที่มีโครงสร้างแบบแนวราบที่มีการรวมกลุ่มร่วมคิด ร่วมกิจกรรมร่วมแก้ปัญหาพร้อมรับผลประโยชน์ และร่วมบริหารจัดการเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายเดียวกัน เป็นชุมชนมีความเชื่อมั่น รักที่จะพัฒนาและพึ่งตนเอง สมาชิกในกลุ่มมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ และเสนอแนะ มีเครือข่ายความร่วมมือระหว่างกลุ่มด้วยกันเองในลักษณะเพื่อน

1.1 ขั้นตอนการพัฒนาองค์กรชุมชน

กาญจนา (2540) ได้จัดขั้นตอนของการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง เป็น 4 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนสร้างกลุ่มและแสวงหาทางเลือกในระดับความคิด
2. ขั้นตอนลงมือปฏิบัติการ
3. ขั้นตอนโตแล้วต้องแตก : ขยายกลุ่ม/ขยายเครือข่าย
4. ขั้นตอนพลังคือความสามัคคี

1.1.1 ขั้นตอนการสร้างกลุ่ม

1) ในขั้นตอนแรกนี้ประกอบด้วย 2 ขั้นตอนย่อยๆ ที่ทำได้พร้อมๆ กันหรือเลื่อมล้ำกัน คือ ขั้นการวิเคราะห์ชุมชนและการแสวงหาทางเลือกทำกิจกรรม ขั้นการวิเคราะห์ชุมชน เป็นไปตามหลักของพุทธศาสนาที่ว่า “การมีความเข้าใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฐิ) เป็นหลักประกันของสิ่งอื่นๆ ที่จะตามมา” ความสำเร็จของการพัฒนานั้นอยู่ที่ชาวบ้านที่อยู่กับปัญหา มีความเข้าใจต่อปัญหาอย่างถูกต้องและมีความเข้าใจร่วมกันอย่างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวและความคิดเดียวกัน ผลที่ต้องการให้เกิดขึ้นในขั้นตอนนี้ก็คือ การเพิ่มความรู้ของชาวบ้านในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การมองเห็นสาเหตุหลัก สาเหตุรอง สาเหตุร่วม การตรวจสอบสาเหตุที่แท้จริง รวมทั้งตรวจสอบการวิเคราะห์ของตัวเองกับคนอื่นๆ ในชุมชน

2) ขั้นการแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรม เนื้อหาของขั้นตอนนี้คือ การระดมความคิดเพื่อเลือกทำกิจกรรมก่อนหลังให้พอเหมาะกับความสามารถของชุมชน วิธีการแสวงหาทางเลือกนั้นคือ การศึกษาฐานของกลุ่มพัฒนาอื่นๆ เพื่อเป็นการขยายฐานความรู้ในเรื่องการแก้ปัญหา การคาดการณ์ล่วงหน้า (Anticipation) ถึงปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้นในอนาคต การประเมินความเป็นไปได้ในการทำกิจกรรม รวมทั้งการประเมินโอกาส (Opportunities) และขีดจำกัด (Limits) ของกลุ่มในขั้นตอนนี้ของการแสวงหาทางเลือกเพื่อทำกิจกรรมนั้น อาจจะมีการเตรียมความพร้อมของจิตใจและระเบียบวินัยของสมาชิกในการมาทำงานกลุ่มร่วมกัน ตัวอย่างเช่น กิจกรรมการออมทรัพย์ของกลุ่มเกษตรกรทำนาแนว ซึ่งนอกจากจะมีเป้าหมายเรื่องการระดมทุนแล้ว ยังเป็นโอกาส “ทดสอบน้ำใจ” ของสมาชิกในกรณีของงานพัฒนาที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำ อาจจะมีการทำกิจกรรมฝึกฝนจิตใจ

โดยเฉพาะเช่น การฝึกสติ ฝึกสมาธิ ซึ่งเป็นเสมือนการถอนวัชพืชในดินก่อนที่จะมีการหว่านกล้าเพาะปลูก เป็นต้น

1.1.2 ขั้นลงมือปฏิบัติการ

ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่สัมพันธ์กับขั้นตอนแรกที่ผ่านมา หากกลุ่มสามารถวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของตนเองได้ใกล้เคียงความจริง และมีประสบการณ์กว้างขวางในการหาทางออก ก็จะสามารถเลือกกิจกรรมแรกๆ ได้อย่างเหมาะสมกับธรรมชาติของกลุ่มในการเลือกทำกิจกรรมแรกๆ นี้ มีหลักการสำคัญบางประการที่ต้องยึดเอาไว้ เช่น “หลักเรื่องการพยายามพึ่งตนเอง ใช้ทรัพยากรและความพยายามของตัวเองให้มากที่สุด” หลักการดังกล่าวเกิดมาจากการสรุปทฤษฎีที่เป็นจริงมากมาย เช่น องค์กรเงินทุนขนาดใหญ่ของเยอรมัน ชื่อ Misereor ได้ทำการวิจัย เรื่องกลยุทธ์การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์จากทั่วโลกและพบว่าในระยะเริ่มแรกหากมีการเพิ่มทุนจากภายนอกเข้าไปในกลุ่มออมทรัพย์ การกระทำนั้นมักจะเป็นกระบวนการทำลายศักยภาพในการออมของชาวบ้านไปโดยปริยาย

1.1.3 ขั้นขยายตัว

ลักษณะการขยายตัวขององค์กรชุมชนนั้นจะมีอยู่ 2 ทิศทาง ทิศทางแรกคือการขยายประเภทของกิจกรรม ตัวอย่างเช่น กลุ่มเกษตรกรทำนา ตำบลสามขา ที่เริ่มกิจกรรมแรก คือ การซื้อขายปุ๋ย ต่อมาก็ขยายกิจกรรมไปยังการซื้อขายข้าวเปลือก การที่ทุกครั้งที่ชุมชนใดชุมชนหนึ่งดำเนินกิจกรรมการพัฒนาสำเร็จลุล่วงไปได้ในกลุ่มของตน จึงมักจะตามมาด้วยการพยายามขยายกิจกรรมหรือขยายแนวคิดไปยังอื่นๆ อยู่เสมอ โดยเฉพาะเมื่อมองจากบุคคลภายนอกที่อยู่ในยุคสมัยที่ความรู้มีการผูกขาดลิขสิทธิ์ ความเชี่ยวชาญเป็นสิ่งที่มียาตรา การขยายตัวขององค์กรชาวบ้านก็เป็นสิ่งที่ดูแปลกตา สำหรับเหตุผลของการขยายกิจกรรมนั้นคงจะไม่แตกต่างไปจากวิถีคิดของระบบธุรกิจ หากว่าการเผยแพร่แนวคิดไปยังกลุ่มอื่นๆ นั้นน่าจะมีเหตุผลอยู่ 2-3 ประการ ประการแรก เนื่องจากสำนึกเดิมของชาวบ้านที่ทราบว่าคนคนเดียว บ้านบ้านเดียว ชุมชนชุมชนเดียว ย่อมมีขีดจำกัดเรื่องทรัพยากร หรือแม้มีพอก็อาจจะไม่สม่ำเสมอ กลยุทธ์ในการแก้ไขจึงเป็นการสร้างเครือข่ายขึ้นมา ดังนั้นเมื่อมีการขยายฐานงานพัฒนาและความรู้ให้กว้างขวางออกไป การระดมทรัพยากรในการทำกิจกรรมให้หลากหลายก็เป็นไปได้ ตัวอย่างเช่น หลังจากกลุ่มเลี้ยงควายทั้ง 17 หมู่บ้าน มาตั้งเป็น “ชมรมผู้เลี้ยงสัตว์ภูกระแต” ก็สามรถที่จะทำกิจกรรมได้มากมายหลายด้าน เช่น ออมทรัพย์ ปรับปรุงพันธุ์สัตว์ ฯลฯ ซึ่งกิจกรรมหลากหลายเช่นนี้คงจะดำเนินไปไม่ได้ หากใช้ทรัพยากรจากฐานหมู่บ้านเดียว นอกจากนั้นการขยายเครือข่ายยังเป็นหลักประกันด้านความเสี่ยงแบบธุรกิจการประกันสมัยใหม่ แต่อยู่บนพื้นฐานของ “น้ำพึ่งเรือ เสือพึ่งป่า” ดังนั้น การขยายแนวทางของกลุ่มจึงเป็น “ความจำเป็น” ประการหนึ่งในการรักษาความยั่งยืนของกลุ่ม

1.1.4 **ชั้นพลังคือสามัคคี**

หลังจากกลุ่มมีความเข้มแข็งแล้ว ความเข้มแข็งดังกล่าวก็จะสามารถระดมความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลภายนอกที่เรียกว่า “องค์กรพันธมิตร” เช่น ตัวอย่างของกลุ่มพรรณไม้ที่สามารถขยายกิจกรรมของกลุ่มออกไปทำธุรกิจร่วม ด้วยการเปิดสถานีน้ำมันกับบริษัทบางจาก (มหาชน) จำกัด เป็นต้น รูปแบบการแสดงผลพลังของความสามัคคีนอกจากจะเป็นไปในรูปแบบของการระดมความร่วมมือแล้ว ในบางกรณียังต้องเป็นไปในรูปแบบของการต่อรอง ตัวอย่างเช่น เมื่อกลุ่มเกษตรกรสามตำบล อำเภอโพธาราม จังหวัดร้อยเอ็ด ได้ต่อสู้เรื่องปุ๋ยปลอมจากบริษัทจนได้ชัยชนะ และโดยทั่วไปเป็นหลักธรรมชาติ ที่ว่ายิ่งกลุ่มของชาวบ้านกลุ่มใดมีความเข้มแข็งมาก ก็จะสามารถระดมความสามัคคีและการยอมรับจากบุคคลภายนอกได้มากยิ่งขึ้น ตัวอย่างเช่น พัฒนาการของสมัชชาเกษตรกรรายย่อยภาคอีสาน ซึ่งเริ่มต้นก่อตั้งโดยเป็นอิสระจากระบบราชการแต่สุดท้ายก็ได้รับการยอมรับให้มีสถานภาพเป็นตัวแทนกลุ่มหนึ่งใน 14 กลุ่มของสถาบันการเกษตรที่มีส่วนร่วมร่าง พ.ร.บ. สภาเกษตรกรแห่งชาติ

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยได้ใช้แนวคิดเกี่ยวกับกลุ่มเข้มแข็งในการทำความเข้าใจเกี่ยวกับแนวทาง กระบวนการและขั้นตอนในการพัฒนากลุ่มให้เกิดความเข้มแข็ง ซึ่งจากแนวคิดนี้ทำให้สามารถกำหนดกรอบการวิเคราะห์กระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรทำไร่ไปงน้ำร้อนได้

2.2 **แนวคิดการรวมกลุ่มและปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่ม**

1. **การรวมตัวของกลุ่ม**

ธีระพงษ์ (2546: 9) ยังได้กล่าวอีกว่า การจัดตั้งกลุ่มต้องคำนึงถึงความเหนียวแน่นและประสิทธิภาพขององค์กรเป็นหลัก เช่น

- กลุ่มจะต้องเกิดจากความต้องการของชุมชนและความสมัครใจ
- กลุ่มจะต้องมีวัตถุประสงค์ที่ชัดเจนร่วมกันของสมาชิก
- กลุ่มจะต้องมีความสัมพันธ์และบรรยากาศแห่งความร่วมมือของสมาชิก
- กลุ่มจะต้องกำหนดหน้าที่ให้สมาชิกรู้จักบทบาทหน้าที่ของตน เห็นแก่ประโยชน์ของกลุ่มมากกว่าประโยชน์ส่วนตัว
- กลุ่มต้องกำหนดหน้าที่สมาชิกให้ชัดเจน นอกเหนือจากการประชุม
- กลุ่มจะต้องมีระเบียบวินัย อยู่ร่วมกันอย่างมีกฎเกณฑ์

- กลุ่มจะต้องสามารถดำเนินกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ช่วยสมาชิกให้มาพบปะกันบ่อยครั้งมีแผนงาน มีกิจกรรมสนองความต้องการของสมาชิกกลุ่ม จะต้องมีเป้าหมายการเพิ่มสมาชิกหรือประเมินผลกลุ่ม

2. ลักษณะของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพหรือเข้มแข็ง

การที่กลุ่มจะอยู่ได้นานนั้นกลุ่มจะต้องมีความเหนียวแน่นพอที่จะรักษาให้กลุ่มคงอยู่ต่อไปโดยที่จะต้องมีการบริหารกลุ่มที่มีประสิทธิภาพที่เข้มแข็ง สมาชิกมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน มีความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มตลอดจนคิดที่จะพัฒนากลุ่มให้อยู่ตลอดเวลา

ลักษณะของกลุ่มที่มีประสิทธิภาพหรือเข้มแข็ง จีรพรรณ (2523: 263) ได้กล่าวไว้ดังนี้

1. กลุ่มสามารถช่วยตอบสนองความต้องการของสมาชิกให้บรรลุวัตถุประสงค์
2. สมาชิกมีทัศนคติที่ดีในการทำงานกลุ่ม
3. สมาชิกในกลุ่มมีความสามารถในการทำงานร่วมกัน
4. สมาชิกในกลุ่มมีความพึงพอใจในการทำงานร่วมกัน
5. สมาชิกมีความร่วมมือกันในการทำงาน
6. สมาชิกมีโอกาสพบปะสังสรรค์กันเสมอ
7. สมาชิกเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของแต่ละคนในกลุ่ม
8. กลุ่มขนาดเล็กจะมีความเหนียวแน่นกว่ากลุ่มขนาดใหญ่
9. ความคล้ายคลึงกันบางประการของสมาชิกช่วยให้กลุ่มมีการมีกลุ่มที่มีความเหนียวแน่น
10. ถ้ากลุ่มได้รับการยกย่องจากสังคมจะทำให้กลุ่มมีความเหนียวแน่นยิ่งขึ้น

สำหรับเรื่องความเข้มแข็งของกลุ่มนั้น ชีระพงษ์ (2546: 44-55) ได้กล่าวไว้ว่า กลุ่มองค์กรนั้นมีส่วนร่วมในโครงการสาธารณชุมชน ตั้งแต่การตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินการระดมทรัพยากร และการประเมินผล ภายใต้วรรวม ทำให้ทุกกลุ่มหรือทุกองค์กรในชุมชนมีบทบาทสำคัญ เราอาจพิจารณาความเข้มแข็งจากองค์ประกอบเกี่ยวกับกลุ่มเข้มแข็งได้ ดังนี้

1. มีอุดมการณ์ของกลุ่มชัดเจน
2. มีการบริหารจัดการที่ดีเป็นระบบ
3. มีการทำกิจกรรมที่ต่อเนื่อง
4. มีทุนในสัดส่วนที่พอเพียง
5. มีเครือข่าย ความร่วมมือทั้งภายในและภายนอกกลุ่ม
6. มีอำนาจต่อรองกับหน่วยงานภาครัฐที่จะต้องให้การสนับสนุน

7. กลุ่มได้รับการยอมรับจากสังคมภายในและภายนอก

สรุปได้ว่า กลุ่มที่มีประสิทธิภาพอย่างเต็มที่หรือเข้มแข็งนั้น มาจากการมีผู้นำกลุ่มที่มีความสามารถและสมาชิกมีส่วนร่วมในการทำงานจะต้องมีวัตถุประสงค์ในการทำงานที่ชัดเจน

แนวคิดเกี่ยวกับการรวมกลุ่มช่วยให้ผู้ศึกษาวิจัยมีความรู้ ความเข้าใจ ลักษณะขั้นตอนของการเกิดกลุ่มรวมทั้งการสร้างความเข้มแข็งให้กับกลุ่มและสามารถวางแผนกิจกรรมที่สามารถทำให้กลุ่มเกิดการรวมตัวกันมากขึ้นและช่วยชี้แนวทางของปัญหาที่จะเกิดเพื่อผู้วิจัยจะได้หาทางป้องกันการแตกแยกล่มสลายของกลุ่ม

ดังนั้น งานวิจัยนี้ สรุปว่า กลุ่ม หมายถึง บุคคลตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมาทำกิจกรรมร่วมกัน มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน มีวัตถุประสงค์ร่วมกันในการแก้ปัญหาความเดือดร้อน และเอื้อประโยชน์ให้แก่เหล่าสมาชิกตามเงื่อนไขของกลุ่ม โดยมีองค์ประกอบสำคัญ คือ การดำเนินกิจกรรมของสมาชิกภายใต้กติกาที่ตั้งขึ้นโดยการมีส่วนร่วมของสมาชิก

3. ปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่ม

ฉลาดชาย (2538) ได้ให้ความหมายของคำว่า “ปัจจัย” หมายถึง เหตุอันเป็นทางให้เกิดผลหรือหนทาง เช่น การศึกษาเป็นปัจจัย ให้เกิดความรู้ความสามารถ เป็นต้น และได้กล่าวถึงปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จในการดำเนินงานของกลุ่มและการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่ม ดังนี้

วัตถุประสงค์ของการรวมกลุ่ม อาจวัดจากระดับขั้นของการพัฒนากลุ่มว่ามีลักษณะเป็นกลุ่มสนใจ หมายถึง มีการรวมตัวพูดคุยถกเถียงถึงปัญหา กลุ่มศึกษาเรียนรู้ทั้งใน และนอกชุมชน เพื่อแก้ปัญหา และกลุ่มกิจกรรม หมายถึง มีการลงมือทำกิจกรรมร่วมกัน

กฎกติกา กลุ่มจะมีความเข้มแข็ง จะมีการกำหนดกฎกติกา ระเบียบ เพื่อควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่ม หรือองค์กรจะมีการออกกฎระเบียบ และกติกา เพื่อใช้บังคับกับสมาชิกกลุ่ม สมาชิกควรมีส่วนร่วมในการออกกฎกติกา และสมาชิกควรปฏิบัติตามกฎระเบียบ และกติกาด้วย

สมาชิก กลุ่มจะเข้มแข็งได้ ต้องคำนึงถึงสมาชิกทั้งในด้านจำนวน และคุณภาพในการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเอาใจใส่ ความพร้อมเพรียงในการทำกิจกรรมร่วมกัน และรู้จักหน้าที่ และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ การวัดในเรื่องนี้อาจวัดจากจำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ เช่น ระดับการพูดคุยถึงปัญหา ระดับเสนอความคิด และระดับลงมือปฏิบัติ

กรรมการกลุ่ม กรรมการกลุ่มถือได้ว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญในการช่วยให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง ดังนั้น ตัวชี้วัดในเรื่องกรรมการกลุ่มที่สำคัญ เช่น ความรู้ความสามารถของกรรมการกลุ่ม ความซื่อสัตย์สุจริต ความรับผิดชอบในการประชุม การติดตามงาน และการประเมินผลงาน เป็นต้น

กิจกรรม การดำเนินการกิจกรรมต่างๆของกลุ่มทำขึ้นเป็นตัวชี้วัดถึงความเข้มแข็งของกลุ่ม เช่น กิจกรรมด้านการพัฒนาอาชีพของสมาชิก กิจกรรมด้านการพัฒนาสังคม กิจกรรมด้านการรับความรู้จากเจ้าหน้าที่ และกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

กองทุนของกลุ่ม ความสามารถในการระดมเงินทุนภายในชุมชนของตน นับเป็นเครื่องมือสะท้อนถึงศักยภาพ และความเข้มแข็งของกลุ่มได้เป็นอย่างดี ซึ่งตัวชี้วัดในประเด็นนี้ ได้แก่ ขนาดของกองทุนที่ระดมจากสมาชิก ประเภทของกองทุน เช่น กองทุนธนาคารข้าว ธนาคารวัว กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กร หรือกลุ่มของตนเอง โดยเข้าร่วมในกิจกรรมต่างๆขององค์กรหรือกลุ่มมีความสำคัญในการช่วยพัฒนากลุ่ม สมาชิก รวมถึงท้องถิ่น และครอบครัวของประชาชน ซึ่งในการมีส่วนร่วมนั้น กลุ่มควรให้สมาชิกได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกๆขั้นตอนของกิจกรรมขององค์กรหรือกลุ่มเพื่อให้สมาชิกได้ตระหนักว่าเป็นส่วนหนึ่งขององค์กรหรือกลุ่มนั้นๆ และจะต้องมีหน้าที่รับผิดชอบที่จะต้องปฏิบัติตามกฎ ระเบียบ กติกาของกลุ่ม รวมถึงการร่วมรับผลประโยชน์ที่จะได้รับในการเข้ามาเป็นสมาชิกของกลุ่มหรือองค์กรด้วย

นอกจากนี้ ศักดิ์ชัย (2546) ได้จำแนกปัจจัยที่มีผลต่อการดำรงอยู่ของกลุ่ม ได้แก่

1) การมีอุดมการณ์ร่วมกัน หมายถึง การที่ชุมชนมีทัศนคติต่อสังคม ต่อชุมชนร่วมกัน โดยอุดมการณ์เป็นสิ่งสำคัญที่จะยึดเหนี่ยวทิศทางกรรวมกลุ่ม การกำหนดเป้าหมายระยะยาว จะทำให้อุดมการณ์ในการรวมตัวดีขึ้น

2) การมีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน

3) การมีผลประโยชน์ร่วมกัน

4) คน เป็นองค์ประกอบสำคัญของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน ได้แก่ ผู้นำ สมาชิก และชาวบ้านทั่วไป

5) การบริหารจัดการ เป็นตัวชี้วัดถึงความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรชุมชน โดยอาศัยการจัดการที่มีประสิทธิภาพ คือ โครงสร้างบทบาทเจ้าหน้าที่ สถานที่และอุปกรณ์ กฎ กติกา ข้อตกลงร่วมกัน การตัดสินใจร่วมกัน การสื่อสารระหว่างผู้นำและสมาชิกกลุ่มหรือองค์กร ตลอดจนการควบคุมตรวจสอบ

6) กิจกรรม คือ ความเคลื่อนไหวในการดำเนินงานของกลุ่มให้บรรลุตามวัตถุประสงค์

7) กองทุน คือ งบประมาณ ค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการดำเนินงานของกลุ่ม

นอกจากนี้ จากการศึกษาของ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) (2551) ที่ได้จัดทำโครงการ “ศึกษาวิเคราะห์ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง” ขึ้น เพื่อศึกษาถึงวิธีดำเนินงานและการมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนปัจจัยต่างๆ ที่เสริมสร้าง

และมีผลให้ชุมชนเข้มแข็ง อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน นั้น พบว่า มีปัจจัยต่างๆ ที่สนับสนุนให้การดำเนินงานของกลุ่มประสบความสำเร็จ ได้แก่

1. ปัจจัยภายใน มีองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำ คณะกรรมการสมาชิกของกลุ่ม และทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยแต่ละส่วนจะต้องมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

(1) ผู้นำหรือคณะกรรมการ ต้องมีความเสียสละ ซื่อสัตย์ เป็นที่ยอมรับของคนในชุมชน รับฟังความคิดเห็นของสมาชิก เน้นการมีส่วนร่วมยึดถือผลประโยชน์ของกลุ่มเป็นหลัก และสามารถแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าให้แก่สมาชิกได้อย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถจัดหาเงินทุนและตลาดรองรับผลผลิตของชุมชน มีการบริหารจัดการที่มีความโปร่งใส ตรวจสอบได้และมีความยุติธรรม

(2) สมาชิกกลุ่มหรือคนในชุมชน มีความสามัคคีและให้ความร่วมมือในการร่วมคิดร่วมทำ ในกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย มีจิตสำนึกที่ดีต่อกันในการร่วมกันพัฒนาและร่วมทำกิจกรรมในชุมชน ตลอดจนการมีพื้นฐานการนับถือศาสนาและวัฒนธรรมที่เหมือนกัน ซึ่งจะทำให้คนในชุมชนมีความผูกพันและมีความเอื้อเฟื้อต่อกันยิ่งขึ้น

(3) การมีทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่เอื้ออำนวยต่อการผลิต โดยการนำปัญหาของท้องถิ่นมาประยุกต์ใช้ในการตัดแปลงทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นให้เป็นสินค้าส่งออก ทำให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้น

2. ปัจจัยภายนอก มีดังนี้

(1) หน่วยงานภายนอก ซึ่งหมายถึงภาครัฐและเอกชนที่ให้ความช่วยเหลือ สนับสนุน ส่งเสริมด้านวิชาการ คำแนะนำ ด้านการเงิน การตลาดและอุปกรณ์การผลิตสำหรับการดำเนินงานของกลุ่มอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการประสานขอความช่วยเหลือและขอความร่วมมือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและหน่วยงานอื่นให้เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานของกลุ่ม

(2) การประสานเครือข่ายด้านการพัฒนาคุณภาพสินค้าและการตลาด นับเป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้กลุ่มประสบความสำเร็จ หากมีการจัดการด้านคุณภาพสินค้า การตลาดและการประชาสัมพันธ์ที่ดี ก็จะช่วยให้ผลผลิตส่งออกสู่ตลาดเป็นที่ต้องการของตลาดทั้งภายในและภายนอกประเทศได้ ดังตัวอย่างการผลิตน้ำสมุนไพรของศูนย์อินแปง จ. สกลนคร สามารถขยายเครือข่ายไปยังประเทศญี่ปุ่น จีน และมีการขยายเครือข่ายไปยังประเทศอื่นๆ อีก

(3) กระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเฉพาะกระแสชีวิตส่งผลให้ผลผลิตของชุมชนเป็นที่ต้องการของตลาดและผู้บริโภค

จากข้อมูลปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่ม ผู้วิจัยสามารถนำข้อมูลเหล่านี้ไปใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นก่อนที่จะลงพื้นที่จริง เพื่อให้งานวิจัยเป็นไปตามแนวทางที่กำหนดไว้ และเพื่อ

เป็นการสร้างความเชื่อมั่นและจัดความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในกลุ่ม นอกจากนี้ยังสามารถใช้ข้อมูลเหล่านี้เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบแนวคิดด้านปัจจัยที่มีผลต่อกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของกลุ่มเกษตรกรทำไร่โป่งน้ำร้อนได้

2.3 การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินงานของกลุ่ม

2.3.1 ความหมายของการมีส่วนร่วม

ทานอง (2551) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง การทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับสภาพความคิด ความเชื่อ และความยึดมั่นของแต่ละบุคคล แต่ละหน่วยงาน แต่ละองค์กร อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับกาลเวลาแต่ละยุคแต่ละสมัยอีกด้วย การมีส่วนร่วมเป็นหัวใจของการเสริมสร้างพลังการทำงานร่วมกันเป็นกลุ่ม (Teamwork) ที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนา เพราะการมีส่วนร่วมทำให้ผู้เกี่ยวข้องหรือผู้มีส่วนร่วมเข้าใจสถานการณ์และอุทิศตนมากยิ่งขึ้น เพื่อการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา

สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน (2549) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนคือ กระบวนการ ซึ่งประชาชนหรือผู้มีส่วนได้เสียมีโอกาสแสดงทัศนะ แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นเพื่อแสวงหาทางเลือก และการตัดสินใจต่างๆเกี่ยวกับ โครงการที่เหมาะสม และเป็นที่ยอมรับร่วมกัน ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องจึงควรเข้าร่วมในกระบวนการนี้ตั้งแต่เริ่มแรก เพื่อให้เกิดความเข้าใจ และการรับรู้-เรียนรู้การปรับเปลี่ยน โครงการร่วมกันซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย

วันรักษ์ (2531:11-14) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมที่แท้จริงของประชาชนจะต้องมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนาชนบท อัน ได้แก่ การศึกษาและวิเคราะห์ชุมชน การวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและจัดลำดับความสำคัญของปัญหา การเลือกวิธีและวางแผนในการแก้ปัญหา การดำเนินงานตามแผน และขั้นสุดท้ายคือ การติดตามและประเมินผล ในความหมายที่กว้าง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท หมายถึง การให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจในกิจกรรมของโครงการ การดำเนินงานพัฒนาชนบททุกขั้นตอน ตั้งแต่การวางแผน การดำเนินงาน การใช้ประโยชน์และการประเมินผล

ไพโรจน์ (2531:24) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ว่าเป็น กระบวนการดำเนินงาน รวมพลังประชาชนกับองค์กรของรัฐ หรือองค์กรเอกชน เพื่อประโยชน์ในการพัฒนาหรือแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยยึดหลักการว่า สมาชิกในชุมชนนั้นจะต้องร่วมมือกันวางแผนและปฏิบัติงานเพื่อสนองความต้องการหรือแก้ปัญหาของประชาชนในชุมชน นอกจากนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนยังมีความหมายครอบคลุมถึงการมีส่วนร่วมของประชาชน ตั้งแต่เริ่มต้นของการวางแผนไปจนถึงลงมือปฏิบัติตามแผนและประเมินผลนั้น หมายความว่า การ

วางโครงการใดก็ตามจะต้องเริ่มต้นด้วยการปรึกษาหารือร่วมกัน เพื่อวิเคราะห์ตัวปัญหาให้ได้และประชาชนจะต้องมาร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและหาวิธีแก้ปัญหาก็ที่เขาเห็นว่าเป็นไปได้ไปจนถึงลงมือปฏิบัติ และการประเมินผลแล้วเสร็จก็เริ่มชี้ชัดปัญหาและวางโครงการใหม่ เป็นวงจรเช่นนี้ไปเรื่อยๆ การที่ประชาชนจะทำได้ เขาต้องได้รับรู้ หรือเข้าถึงโครงการ และขั้นตอนของการดำเนินงานของรัฐ ในรูปของการสื่อสารหรือสัมพันธภาพสองทาง (two-way communication) กันอย่างเปิดเผย การมีส่วนร่วมมิใช่เป็นการให้ข้อมูลข่าวสารเพื่อประกอบการวางแผนหรือตัดสินใจจากเจ้าหน้าที่เท่านั้น

ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณสุข (2527) ให้ความเห็นว่า การพัฒนากับการมีส่วนร่วมของประชาชนมีประเด็นหลักพื้นฐานสองประการ ที่เราจำเป็นต้องย้อนทบทวนและวิเคราะห์กันให้กระจ่างก่อนที่จะก้าวไปสู่การหาแนวทางในการพัฒนาโดยประชาชนมีส่วนร่วม คือ การให้คำจำกัดความกันให้ชัดเจนว่า อะไรคือการพัฒนา และอะไรคือการมีส่วนร่วมของประชาชน การมองประเภทของการมีส่วนร่วมอีกทรรศนะหนึ่ง คือ มองในลักษณะของระดับการมีส่วนร่วม การมองในแง่นี้จะแบ่งการมีส่วนร่วมของประชาชนออกเป็นระดับของการมีส่วนร่วมจากน้อยไปมาก

ระดับที่ 1: ถูกบังคับ ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการเพราะถูกบังคับ โดยไม่มีทางเลือกเลย

ระดับที่ 2: ถูกล่อ ลักขณะนี้ประชาชนจะถูกล่อใจด้วยผลประโยชน์ในรูปของค่าจ้างแรงงาน หรือความสะดวกสบายบางอย่าง แต่เบื้องหลังจริงๆแล้ว เป็นการหาเสียงของนักการเมืองผู้หยิบยื่นโครงการมาล่อเท่านั้น

ระดับที่ 3: ถูกชักชวน การมีส่วนร่วมลักษณะนี้ ส่วนมากเป็นโครงการที่ทางราชการคิดขึ้นเรียบร้อยแล้ว แล้วพยายามชักชวนให้ประชาชนร่วมมือทุกรูปแบบ โดยอาศัยระบบการโฆษณาประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนต่างๆว่าเป็นโครงการที่ดี ขอให้ประชาชนให้ความร่วมมือ

ระดับที่ 4: สัมภาษณ์และวางแผนให้ ลักษณะการมีส่วนร่วมชนิดนี้ปรากฏว่าปัญหาความต้องการ และเสียงเรียกร้องของประชาชนจะได้รับการเอาใจใส่มากขึ้นบ้าง กล่าวคือ ผู้ที่จะวางโครงการจะสำรวจปัญหาความต้องการด้วยการเรียกประชุม สอบถาม สัมภาษณ์ แต่การตัดสินใจว่าปัญหาของชาวบ้านคืออะไร ควรจะแก้ไขวิธีใด จะวางแผนอย่างไร จะปฏิบัติตามแผนอย่างไรยังคงเป็นเรื่องของทางราชการ

ระดับที่ 5: มีโอกาสเสนอความเห็น ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความเห็น ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในการเสนอความเห็นที่เกี่ยวกับการวางโครงการ และการดำเนินงานตามโครงการ แต่การตัดสินใจยังเป็นของส่วนราชการอยู่

ระดับที่ 6: มีโอกาสเสนอโครงการ ในระดับนี้ทางราชการกับประชาชนจะมีการปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด ประชาชนอาจจะมีโอกาสตัดสินใจว่าปัญหาของตนคืออะไร จะแก้ไขได้อย่างไร วิธีใดดีที่สุด จนกระทั่งมีสิทธิ์เสนอโครงการ และเข้าร่วมปฏิบัติด้วย

ระดับที่ 7: มีโอกาสตัดสินใจ ในระดับนี้ประชาชนจะเป็นหลักสำคัญของการตัดสินใจในทุกอย่าง ตั้งแต่การวางแผน และการประเมินโครงการ

2.3.2 ลักษณะของการมีส่วนร่วม

Uphoff (1998) อ้างโดย ประวิทย์ (2544) มองการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนถึงลักษณะและผลของการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

1. พื้นฐานของการเข้าร่วม ลักษณะของการเข้ามามีส่วนร่วมที่มาจากแรงจูงใจภายใน จะเป็นแรงหนุน หรือช่วยให้ประชาชนมีความกระตือรือร้นที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ส่วนการมีส่วนร่วมที่มาจากปัจจัยภายนอกโดยอาศัยอำนาจบาบริ หรือมีแรงบีบบังคับจากผู้ที่มีอำนาจ ความเกรงใจ หรืออิทธิพลของผู้มีอำนาจนอกชุมชนเอง ถึงจะสามารถทำได้สำเร็จ แต่ก็มีผลผูกพันทางจิตใจ ความยั่งยืนของกิจกรรมหรือโครงการต่างๆก็จะลดลง

2. รูปแบบการเข้าร่วม การเข้าร่วมของประชาชนนั้นเป็นการเข้าร่วมโดยผ่านองค์กรจัดตั้งของประชาชนเอง โดยเฉพาะกิจกรรมที่คำนึงถึงผลประโยชน์ที่ได้รับของประชาชน สำหรับการเข้าร่วมกิจกรรมโดยผ่านตัวแทนกลุ่ม เช่น กรรมการหมู่บ้าน การเข้าร่วมของประชาชนจะอยู่ในลักษณะผู้ให้การสนับสนุน และให้การช่วยเหลือ

3. ขอบเขตของการมีส่วนร่วม เป็นช่วงเวลาการมีส่วนร่วม การใช้เวลาเข้าร่วมกิจกรรมหรือโครงการต่างๆ จะใช้เวลาอย่างน้อยแตกต่างกัน ความถี่ของจำนวนครั้งที่เข้าร่วมกิจกรรม ความสม่ำเสมอ และฤดูกาลที่เหมาะสม ช่วงเวลาที่ใช้ในการทำกิจกรรมแต่ละครั้ง

4. ผลของการมีส่วนร่วม ลักษณะการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชน ทำให้เกิดการรวมพลังที่จะสร้างอำนาจต่อรองให้ชุมชนมีศักยภาพ เป็นตัวของตัวเอง สร้างปฏิสัมพันธ์อันดี มีความสามัคคีในมวลสมาชิกของชุมชน

3.3 หลักการสร้างการมีส่วนร่วม

กลุ่มพัฒนาระบบบริหาร สำนักงานปลัดกระทรวงสาธารณสุข (2549: ออนไลน์) ได้กล่าวถึง หลักการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาคราชการนั้น International Association for Public Participation ได้แบ่งการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังนี้

1. การให้ข้อมูลข่าวสาร ถือเป็นการมีส่วนร่วมของประชาชนในระดับต่ำที่สุด แต่เป็นระดับที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นก้าวแรกของการที่ภาคราชการจะเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมในเรื่องต่าง ๆ วิธีการให้ข้อมูลสามารถใช้ช่องทางต่าง ๆ เช่น เอกสารสิ่งพิมพ์ การเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารผ่านทางสื่อต่าง ๆ การจัดนิทรรศการ จัดหมายข่าว การจัดงานแถลงข่าว การติดประกาศ และการให้ข้อมูลผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

2. การรับฟังความคิดเห็น เป็นกระบวนการที่เปิดให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข้อเท็จจริงและความคิดเห็นเพื่อประกอบการตัดสินใจของหน่วยงานภาครัฐด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น การรับฟังความคิดเห็น การสำรวจความคิดเห็น การจัดเวทีสาธารณะ การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ เป็นต้น

3. การเกี่ยวข้อง เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน หรือร่วมเสนอแนะทางที่นำไปสู่การตัดสินใจ เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่า ข้อมูลความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการบริหารงานของภาครัฐ เช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อพิจารณาประเด็นนโยบายสาธารณะ ประชาพิจารณ์ การจัดตั้งคณะทำงานเพื่อเสนอแนะประเด็นนโยบาย เป็นต้น

4. ความร่วมมือ เป็นการให้กลุ่มประชาชนผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วม โดยเป็นส่วนร่วมกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจ และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เช่น คณะกรรมการที่มีฝ่ายประชาชนร่วมเป็นกรรมการ เป็นต้น

5. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน เป็นขั้นที่ให้บทบาทประชาชนในระดับสูงที่สุด โดยให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ เช่น การลงประชามติในประเด็นสาธารณะต่าง ๆ โครงการกองทุนหมู่บ้านที่มอบอำนาจให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจทั้งหมด เป็นต้น

ดังนั้น การมีส่วนร่วม จึงหมายถึง กระบวนการที่สมาชิกของกลุ่มมีความสนใจในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้บรรลุถึงการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางและเป้าหมายที่พึงประสงค์ร่วมกัน ในการวิจัย จึงได้นำเอาแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วมมาทำการศึกษา เพื่อศึกษาถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม เนื่องจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกนั้น เป็นตัวแปรสำคัญในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ในการที่จะทำให้กลุ่มนั้นสามารถไปถึงเป้าหมายที่วางไว้ได้สำเร็จ

4. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

4.1 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างความเข้มแข็ง

จากการวิจัยของประภาพรณ (2554) เรื่อง การพัฒนากลุ่มเกษตรกรผลิตปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพแบบมีส่วนร่วมตามปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในจังหวัดเชียงราย พบว่า ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม กลุ่มมีความรู้ ความเข้าใจในด้านต่างๆ เพิ่มขึ้น ได้แก่ ด้านโครงสร้างการบริหารจัดการกลุ่ม เอกสารประกอบการดำเนินงาน เช่น ระเบียบข้อบังคับกลุ่มและรายงานการประชุมกลุ่ม การทำบัญชีเบื้องต้น แผนการปฏิบัติงานและรายงานประจำปี โดยมีผู้ตรวจสอบที่เลือกมาจากสมาชิกเพื่อความโปร่งใสในการทำงาน ด้านเทคนิคการผลิต กระบวนการผลิต และคุณภาพปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ กลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมโดยหันมาใช้ปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพเพิ่มขึ้นหลังจากได้รับการตรวจสอบคุณภาพปุ๋ยของกลุ่ม กลุ่มทราบข้อมูลธาตุอาหารที่จำเป็นเพื่อหาแนวทางและเทคนิคการผลิตปุ๋ยให้ได้มาตรฐานและมีคุณภาพ และมีความเข้าใจกระบวนการผลิตที่ชัดเจนและเป็นระบบ รวมถึงการคิดค้นสูตรใหม่ๆ ที่ตรงกับความต้องการของพืช ด้านการจัดการธุรกิจ กลุ่มมีการเปลี่ยนแปลงระบบการจัดการในด้านต่างๆ มีการวางแผนการตลาดอย่างมีแบบแผนตามหลักวิชาการ โดยมีคำตอบแทนให้สมาชิกที่สามารถหาขอดีสั่งซื้อได้ และใช้การประชาสัมพันธ์แบบปากต่อปาก

จากผลการพัฒนา พบว่า ด้านการบริหารจัดการกลุ่ม มีรูปแบบการบริหารจัดการกลุ่ม 1) กลุ่มมีโครงสร้างการบริหารจัดการ 2) ด้านการประชุม มีการกำหนดเป็นวาระการประชุมสามัญประจำปี มีการบันทึกบทบาทหน้าที่ จัดทำเอกสารการประชุมต่างๆ 3) ด้านเงินทุนของกลุ่ม เน้นการระดมเงินทุนจากสมาชิกกลุ่มเป็นหลัก และการปันผลคืนสมาชิกอย่างชัดเจน ด้านเทคนิคการผลิต กระบวนการผลิต และคุณภาพปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพ มีการเน้นการใช้วัตถุดิบในท้องถิ่นและแรงงานคนเป็นหลัก ด้านคุณภาพปุ๋ยอินทรีย์ชีวภาพของกลุ่มได้รับการรับรองมาตรฐานจากสำนักงานพัฒนาที่ดิน จังหวัดเชียงราย ด้านการจัดการธุรกิจ มีการจัดทำแผนธุรกิจเบื้องต้น มีการวางแผนการตลาดร่วมกัน และตั้งราคาตามต้นทุนการผลิตและถูกกว่าราคาตลาด และมีการบริหารจัดการระบบการสั่งซื้อปุ๋ย และการบริหารโรงเรือนของกลุ่มอย่างมีประสิทธิภาพ

4.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการรวมกลุ่ม

จากการศึกษาของ ลลนา (2541) เรื่องการรวมกลุ่มและศักยภาพในการแก้ปัญหาของชุมชนชนบทในภาคเหนือ พบว่า กลุ่มมีกลไกในการแก้ไขปัญหาและดำเนินกิจกรรมต่างๆ โดยกิจกรรมของกลุ่มนอกจากจะมุ่งแก้ปัญหาชุมชนแล้ว ยังส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่แก่สมาชิก การดำเนินงานภายในกลุ่มขึ้นอยู่กับความไว้วางใจและความคุ้นเคยตามระบบ

ความสัมพันธ์ในเครือข่ายมีการช่วยเหลืออยู่ตลอดเวลา เงื่อนไขการรวมกลุ่มประกอบด้วย ความสัมพันธ์ของคนในชุมชน บทบาทชาย-หญิง วัฒนธรรม ประเพณีระบบการผลิตของชุมชน

จากงานวิจัยของผ่องผิว (2539) เรื่องการรวมกลุ่มสตรีในชนบท กรณีศึกษากลุ่มสตรีคอนมุล ตำบลชมพู อำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่ พบว่ากลุ่มสตรีแม่บ้านที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านศรีคอนมุลมีหลายกลุ่ม ซึ่งแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ ได้ดังนี้

1. กลุ่มที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ กลุ่มสตรีที่เกิดตามธรรมชาติมีลักษณะการเกิดของกลุ่มแบบค่อยๆรวมตัวกัน กิจกรรมที่เกิดขึ้นจากสมาชิกในกลุ่มร่วมกันคิด กลุ่มมีการขยายตัวจากกลุ่มเล็กไปกลุ่มใหญ่ วัตถุประสงค์ของกลุ่มไม่ชัดเจน ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร แต่สมาชิกกลุ่มรู้ว่าการรวมกลุ่มมีประโยชน์การเข้าร่วมกิจกรรมเป็นไปด้วยความสมัครใจ กิจกรรมส่วนมากเป็นการสื่อสารและแลกเปลี่ยนความรู้ใหม่การดำเนินงานภายในกลุ่มขึ้นอยู่กับความไว้วางใจและความคุ้นเคยตามระบบความสัมพันธ์ของคนในลักษณะเครือญาติ

2. กลุ่มที่ได้รับการจัดตั้งอย่างเป็นทางการ สมาชิกกลุ่มเข้าร่วมกลุ่มด้วยความเกรงใจซึ่งกันและกัน การดำเนินกิจกรรมกลุ่มไม่อยู่ในความต้องการของสตรีในชุมชนและความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มไม่เหนียวแน่น สามารถสลายกลุ่มได้ง่าย

4.3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีผลต่อความเข้มแข็งของกลุ่ม

ใจมานัส (2540) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวในการดำเนินธุรกิจชุมชน พบว่า มีปัจจัยที่เกี่ยวข้อง 10 ประการ ได้แก่ 1. ปัจจัยการมีส่วนร่วมของชาวบ้าน พิจารณาจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกในการเป็นเจ้าของธุรกิจร่วมกัน 2. ปัจจัยเกี่ยวกับการเป็นผู้นำ ซึ่งเป็นผู้กำหนดบทบาทและนโยบายในการดำเนินกิจการ 3. ปัจจัยที่เกี่ยวกับสมาชิก ควรมีความพร้อมในการเข้าร่วมกิจกรรม มีความเชื่อมั่นในผู้นำและธุรกิจ ตลอดจนการร่วมกันแก้ไขปัญหา 4. ปัจจัยที่เกี่ยวกับการมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรต่างๆ 5. ปัจจัยด้านเงินทุน มีการระดมทุนภายใน ฟังพาดตนเองเป็นหลัก 6. ปัจจัยการบริหารจัดการ มีโครงสร้างและรูปแบบการดำเนินการที่ชัดเจน มีความโปร่งใส 7. ปัจจัยด้านการผลิต คือมีความพร้อมในด้านปัจจัยการผลิต 8. ปัจจัยด้านแรงงาน มีแรงงานการที่มีทักษะฝีมือและความชำนาญในการผลิตอยู่ในชุมชน 9. ปัจจัยด้านการตลาด มีตลาดรองรับสินค้าที่แน่นอน 10. ปัจจัยด้านข้อมูลข่าวสาร การกระจายข้อมูลข่าวสารของธุรกิจ การแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารให้สมาชิกทราบ รวมทั้งการรับทราบข้อมูลข่าวสารจากภายนอก เพื่อให้ทราบถึงความต้องการของตลาดและแนวโน้มสินค้าที่ผลิตของชุมชน

นอกจากนี้งานวิจัยของ การพัฒนาชุมชน,กรม (2539) เรื่องปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาชีพสตรี พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของกลุ่มอาชีพสตรีมี ดังนี้

1. ปัจจัยที่มีความสำเร็จของกลุ่มอาชีพสตรีในภาพรวม พบว่า มี 3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลในเชิงบวกต่อความสำเร็จของกลุ่มอาชีพสตรี คือ การสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ ความสามารถในการบริหารงานของ คณะกรรมการบริหารกลุ่ม และการสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่นผู้นำชุมชน

2. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มอาชีพสตรี พบว่ามีปัจจัย 4 ปัจจัยที่มีอิทธิพลในเชิงบวกต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มอาชีพสตรี คือการสนับสนุนจากหน่วยงานส่วนราชการ ความสามารถในการบริหารของคณะกรรมการบริหารกลุ่ม เงินทุนสนับสนุนกลุ่มและการสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่น/ผู้นำชุมชน

3. ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความพึงพอใจของกลุ่มอาชีพสตรี พบว่ามี 3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลในเชิงบวกต่อความพึงพอใจของสมาชิกกลุ่มอาชีพสตรี คือการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ ความสามารถในการบริหารของคณะกรรมการบริหารกลุ่มและการสนับสนุนจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/ผู้นำชุมชน

4. ปัจจัยที่อิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพสตรี พบว่า มีปัจจัย 3 ปัจจัยที่มีอิทธิพลในเชิงบวกต่อการมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มอาชีพสตรี คือ ความสามารถในการบริหารของคณะกรรมการบริหารกลุ่ม การสนับสนุนจากองค์กรท้องถิ่น/ผู้นำชุมชน และการสนับสนุนจากหน่วยงานราชการ

จากการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) (2551) ที่ได้จัดทำ “โครงการศึกษา วิเคราะห์ปัจจัยที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็ง” ขึ้น เพื่อศึกษาถึงวิธีดำเนินงานและการมีส่วนร่วมของประชาชน ตลอดจนปัจจัยต่างๆ ที่เสริมสร้างและมีผลให้ชุมชนเข้มแข็ง อันนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน พบว่า ผลจากการรวมกลุ่มของชุมชน นอกจากจะทำให้เกิดความสามัคคีกันแล้ว ยังส่งผลให้สมาชิกและคนในชุมชนมีรายได้เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดเจนรวมถึงความมั่นคงด้านรายได้ อันส่งผลต่อ การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นด้วยเพราะมีสุขภาพอนามัยดีขึ้น โดยไม่ต้องออกไปหางานทำนอกท้องถิ่น คนในชุมชนมีความกระตือรือร้นในการแสวงหาความรู้ เนื่องจากการรวมกลุ่มเป็นการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนได้รับรู้ และเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและได้รับความรู้ในการพัฒนาปรับปรุงผลิตภัณฑ์ของชุมชนให้ดีขึ้น

4.4 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

ธารารัตน์ (2552) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรในการดำเนินงานของกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านต้นผึ้ง ต.เหมืองง่า อ.เมือง จ.ลำพูน พบว่า การมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของสมาชิกกลุ่ม ประธานกลุ่มจะมีความรู้ในการบริหารงานมากที่สุด ประธานและคณะกรรมการกลุ่มฯ มีความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของการทำงานมาก มีความเสียสละทั้งแรงกาย แรงใจในการทำงาน และมีการกำหนดการวางแผนการทำงานก่อนที่จะลงมือปฏิบัติงาน มีการจัดทำบัญชีรายรับ-รายจ่าย

แบ่งผลกำไรที่ได้จากการดำเนินธุรกิจให้กับสมาชิกกลุ่มตัวอย่างสม่ำเสมอ โดยสมาชิกกลุ่มฯทุกคนมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนากลุ่มฯได้เป็นอย่างดี

ส่วน เหนือ (2552) ศึกษา การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินงานของโครงการเกษตรวิทยา จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า ในภาพรวมเกษตรกรมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของโครงการเกษตรวิทยาอยู่ในระดับปานกลาง โดยแยกประเด็นอันประกอบด้วย การมีส่วนร่วมในการวางแผนอยู่ในระดับปานกลาง มีส่วนร่วมในการดำเนินงานอยู่ในระดับมาก มีส่วนร่วมในการติดตามประเมินผลอยู่ในระดับปานกลาง และมีส่วนร่วมในการได้รับผลประโยชน์อยู่ในระดับมาก การทดสอบสมมติฐานเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรอิสระกับตัวแปรตาม พบว่า ทักษะและระดับการศึกษาของเกษตรกร มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการดำเนินงานของโครงการเกษตรวิทยาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติยิ่ง ส่วนปัญหาอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการดำเนินงานของโครงการเกษตรวิทยา พบว่า เกษตรกรเห็นว่าปัญหาอุปสรรคในด้านกฎระเบียบและวิปฏิบัติ และด้านการบริหารจัดการ

เอกธิชัย (2544) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของชุมชนในการลดการใช้สารเคมีป้องกันกำจัดศัตรูพืชของเกษตรกร จังหวัดลำพูน พบว่า เงื่อนไขที่ทำให้เกษตรกรสามารถเพิ่มการมีส่วนร่วมในการลดการใช้สารเคมี คือ 1) การกระตุ้นให้เกษตรกรคิด วางแผน ปฏิบัติ สรุปบทเรียน โดยวิทยากรกระบวนการที่มาจากภายนอกชุมชน 2) คำถามวิจัย เป็นประเด็นที่เกษตรกรต้องการค้นหาคำตอบ 3) มีการจัดกระบวนการกลุ่มโดยวิทยากรกระบวนการ 4) ทางเลือกกล่าวคือ การทำปุ๋ยน้ำหมักชีวภาพเป็นกิจกรรมที่ทดลองทำได้ง่าย ไม่ซับซ้อน ปฏิบัติได้จริง เมื่อสำเร็จเกษตรกรเกิดความมั่นใจที่จะคิด ทดลองทำและปรับปรุงอยู่ตลอดเวลา 5) เกษตรกรได้สรุปบทเรียน เป็นการทบทวนไตร่ตรองอย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง

จากงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ผู้วิจัยได้ค้นพบปรากฏการณ์ที่จะนำไปสู่ประเด็นการวิจัย กล่าวคือ การมีส่วนร่วมของสมาชิกในการดำเนินกิจกรรมร่วมกันภายในกลุ่ม การร่วมกันแสดงความคิดเห็นในการแก้ไขปัญหาต่างๆ ปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อการพัฒนากลุ่ม มีทั้งปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกกลุ่ม บทบาทของผู้นำซึ่งเป็นผู้กำหนดบทบาทและนโยบายในการดำเนินกิจการ มีโครงสร้างและรูปแบบการดำเนินการที่ชัดเจน มีความโปร่งใส มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ให้เหมาะสมกับประสบการณ์และความสามารถของคณะกรรมการ มีการระดมทุนภายในกลุ่มพึ่งพาตนเองเป็นหลัก ภูมิปัญญา รวมทั้งการให้การสนับสนุนจากองค์กรต่างๆ ล้วนเป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลต่อการพัฒนาและความสำเร็จของกลุ่มทั้งสิ้น

